

2. Калягина, Л.В. Прогнозирование устойчивого развития агроэкономических систем в условиях неопределенности : монография / Л.В. Калягина, Н.И. Пыжикова. – Красноярск : Краснояр. гос. аграр. ун-т, 2011. – 216 с.

3. Нам М.А. Особенности сценарного планирования / М.А. Нам // Известия СПбГАУ. – 2012. – №26. – С.257-260.

4. Шевченко, Т. Развитие в условиях неопределенности: прогнозирование и сценарный подход. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.rc-analitik.ru/file/%7B715f0f93-4a05-42e7-8ee8-5b8cef1a8709%7D>.

УДК 631.151.2

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕНСИВНОГО ТИПУ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

**НАУМЕНКО І.В., АСПИРАНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА**

У статті розглядаються теоретико-практичні аспекти інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Проаналізовано стан та тенденції формування інтенсивного типу економічного розвитку сільського господарства Харківського регіону. Узагальнено основні напрями інтенсифікації виробництва у сучасних умовах. Обґрунтовано перспективи формування та реалізації стратегії інтенсивного типу економічного розвитку сільського господарства регіону. Обґрунтовано необхідність єдності інтенсифікації та інноваційних механізмів розвитку аграрного виробництва.

This paper discusses the theoretical and practical aspects of the agricultural intensification of production. The state and trends shaping intensive type of economic development of agriculture in Kharkiv region. The basic directions of intensification of production in modern terms. The perspectives of strategy formulation and implementation of intensive type of economic development of agriculture in the region. The necessity of the unity of intensification and innovative mechanisms for the development of agricultural production.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Для сільського господарства України немає іншого шляху у вирішенні питання національної продовольчої безпеки, як здійснення послідовної інтенсифікації всіх його галузей, ефективного використання матеріально-фінансових засобів і праці, наявних у суспільній і особистому користуванні продуктивних земель, поголів'я худоби, птиці і т.д.

Реальним виходом є прискорення темпів і обсягів нарощування сільськогосподарської продукції, підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств та галузей АПК.

Економічне зростання та інтенсифікація виробництва – невід’ємні складові категоріального апарату сучасної аграрної економіки. Зазначимо, що даним аспектам присвячена певна частина наукових праць вчених аграрників, але єдиної точки зору щодо дієвості перспектив формування та реалізації інтенсивного типу розвитку сільського господарства в їх поглядах немає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підвищення ефективності розвитку агропромислового комплексу та дослідженню економічних, організаційних, технологічних, екологічних, соціальних аспектів інтенсифікації агропромислового виробництва присвячено багато наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених. Значний внесок в розробку концептуальних положень проблеми зробили українські економісти-аграрники: В. Андрійчук, Ю. Мельник, П. Гайдуцький, О. Гудзинський, В. Горкавий, П. Макаренко, Л. Мармуль, В. Месель-Веселяк, П. Саблак, В. Юрчишин та інші. Основна частина авторів зводить економічне зростання до збільшення обсягів виробництва і забезпечення його стабільності, що не в повній мірі відповідає змісту інтенсифікації та механізму формування інтенсивного типу розвитку сільського господарства в сучасних умовах.

Формування цілей статті. Аналіз, оцінка сучасних проблем та розробка перспектив формування інтенсивного типу економічного розвитку сільського господарства Харківської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виділення в рамках Комплексної програми розвитку АПК та земельної реформи Харківської області в 2011-2015 рр. та на період до 2020 року зростаючої ролі інноваційно - інвестиційних складових ставить значні наголоси на системній трансформації АПК Харківщини до рівня інвестиційно успішного регіону, діючого на засадах наскрізної координації [1].

Досягнення стратегічного рівня інвестиційної привабливості регіонального АПК може бути досягнуто за умови комплексної трансформації. Серед основних орієнтирів трансформації АПК Харківщини слід виділити: використання наявних конкурентних переваг, інфраструктури і комплексного кадрового забезпечення; органічне поєднання організаційного, наукового, виробничого, переробного, торгівельного і банківських ресурсів та розвинутої системи логістики; реалізація інноваційного та інвестиційного

регіонального потенціалу; органічний системний розвиток господарського комплексу Харківщини за інноваційним вектором; сталий розвиток сільських територій та забезпечення підвищених соціальних стандартів населення.

Стратегічними напрямками розвитку АПК Харківської області в період 2011-2020 рр. визначено активний розвиток тваринництва (молочне і м'ясне скотарство, свинарство і птахівництво) на основі реалізації інвестиційно-інноваційного потенціалу регіону.

У контексті нашого дослідження одними з пріоритетних напрямів АПК Харківщини є:

— конкурентоспроможна спеціалізація та інтенсифікація вирощування і переробки продукції рослинництва та тваринництва на високотехнологічній промисловій основі;

— прогресуюче нарощування трансферу в АПК екологізованих і ресурсозберігаючих технологій та альтернативних енергетичних джерел;

— модернізація та розвиток виробничої інфраструктури регіонального АПК, розвиток виробничо-збутових, обслуговуючих кооперативів, підприємств агротехсервісу, створення високотехнологічних потужних, комплексних виробництв інноваційного типу;

— кардинальне покращення інвестиційної привабливості та іміджу АПК Харківської області;

— ефективна реалізація інноваційно-інвестиційного та наукового регіонального потенціалу.

Програмою розвитку АПК регіону [1] передбачено перехід від ординарного сільського господарювання на високотехнологічній рівень агропромислового виробництва з поглибленою переробкою і максимально повним використанням всього шлейфу продуктів та субпродуктів рослинництва і тваринництва.

Ефективність аграрного виробництва, конкурентоспроможність його продукції цілком визначають технології вирощування сільськогосподарських культур. Найважливішою складовою технологій є машини та обладнання. Від рівня забезпеченості машинами, їх експлуатаційних характеристик, відповідності екологічним вимогам залежить своєчасність і якість виконання технологічних операцій, що визначає урожайність і якість отриманої продукції.

За роки економічних трансформацій відбувся катастрофічний спад кількості тракторів і сільськогосподарських машин в аграрному секторі України та її регіонів. Так, якщо у 1990 році в сільськогосподарських підприємствах Харківської області налічувалось 26,2 тис. тракторів, то на

кінець 2012 року їх кількість дорівнювала лише 8,9 тис. штук, або 34,0 %. Тракторний парк порівняно з дореформовим періодом зменшився у 3 рази. Кількість зернозбиральних комбайнів зменшилась у 2 рази – з 4,9 до 1,9 тис. шт. Енергетична потужність машинно-тракторного парку зменшилась у 2012 році до 2137 тис.кВт проти 7327 тис.кВт у 1990 році [2]. Вітчизняні заводи сільгоспмашинобудування внаслідок руйнівних процесів завантажені лише на 10-15 %, багато заводів зупинили виробництво. Технологічне обладнання діючих заводів спрацьовано на 70-80%, морально та фізично зношене.

Внаслідок цього, а також у зв'язку з вкрай низькою платоспроможністю аграріїв виробництво тракторів у 2011 році порівняно із 1991 р. скоротилося у 17 разів і склало лише 6,4 тис. шт. проти 106,2 тис. шт. Порівняно із 1995 р. практично зупинилося виробництво бурякозбиральних комбайнів, у рази скоротилося виробництво техніки для посіву та садіння, внесення добрив та обробітку ґрунту. Таким чином, стійкою тенденцією є занедбання машинобудівної галузі країни (табл. 1).

Технічна оснащеність аграрного виробництва стійко погіршується в сільськогосподарських підприємствах. Упродовж 2000–2012 рр. кількість тракторів, використовуваних у сільськогосподарському виробництві Харківської області, скоротилася з 17185 до 8915 шт. (або на 48,1%), зернозбиральних комбайнів – з 2909 до 1868 шт., кукурудозбиральних комбайнів – більш, ніж у 2 рази, кормозбиральних комбайнів – у 5 разів. При цьому більшість із них відпрацювали свій термін експлуатації, фізично повністю зношені та морально застарілі [2, с. 74].

Таблиця 1

Виробництво тракторів і основних видів сільськогосподарських машин в Україні, 1995-2011 рр.

Найменування показників	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Трактори для сільського та лісового господарства, шт.	10386	4034	5543	3703	5282	6339	1445	5189	6355
Борони дискові, шт.	1712	3142	4520	4421	5751	5517	1084	4825	7421
Борони зубові, тис. шт.	47,3	22,8	20,4	13,8	18,6	26,4	5,0	5,5	11,1
Розпушувачі та культиватори, тис. шт.	18,3	9,4	8,0	11,5	9,2	10,4	4,6	5,4	7,9
Сівалки, тис. шт.	15,6	12,7	11,3	9,0	7,1	9,9	2,5	2,8	4,9
Комбайни зернозбиральні, шт.	-	82	308	2016	137	309	56	97	399
Комбайни бурякозбиральні, шт.	362	74	88	201	18	0	0	0	0
Машини для внесення добрив, шт.	148	12	1135	1159	2296	1423	272	187	124

* Джерело: дані Держжамстату України [3]

За останні три роки простежуються незначні позитивні зміни у придбанні таких видів техніки, як трактори, жнивварки, плуги, сівалки. Так, обсяги придбання тракторів за останні чотири роки зросли майже у 5 разів, зернозбиральних комбайнів – у 3 рази, а загальна сума витрат на придбання сільськогосподарської техніки аграрними підприємствами Харківської області зросла у 7 разів – з 186,6 до 1298,2 млн. грн., але порівняно з 2005 р. обсяги придбання інших видів техніки скоротились суттєво (табл. 2).

Таблиця 2

Обсяги придбання сільськогосподарської техніки підприємствами Харківської області, 2005-2012 рр., одиниць

Види сільськогосподарської техніки	2005	2007	2009	2010	2011	2012	2012 р. у % до 2005 р.
Трактори всіх марок	401	449	101	244	404	561	139,9
Зернозбиральні комбайни	152	173	61	67	212	180	118,4
Жнивварки	49	35	15	15	44	80	163,3
Плуги	66	58	26	13	41	64	97,0
Сівалки зернові	235	305	31	70	114	220	93,6
Сівалки для посіву кукурудзи	76	68	23	35	21	30	39,5
Культиватори	258	249	35	86	81	146	56,6

** Джерело: дані Головного управління статистики у Харківській області*

За розрахунками вчених Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» для відтворення технічної бази сільського господарства до рівня технологічної потреби необхідно понад 300 млрд. грн., тобто протягом 10-12 років інвестиції в технічне забезпечення повинні бути на рівні 25 - 30 млрд. грн. щорічно [4].

Вкрай необхідним є формування системи техніко - технологічного забезпечення АПК Харківщини, здатної задовольнити потребу сільгоспвиробників з різними фінансовими можливостями сільськогосподарською технікою, яка відповідає вимогам сучасних технологій. Згідно комплексної програми розвитку АПК та земельної реформи Харківської області, динаміка потреби АПК Харківщини у сільськогосподарській техніці на 2015-2020 рр. представлена нижче (табл. 3).

**Динаміка потреби сільського господарства Харківської області
у сільськогосподарській техніці на 2015-2020 рр. (одиниць)**

Потреба	Наявність, 2012 р.	2015р.	2020р.
Трактори:	8915	10378	9754
Зернозбиральні комбайни	1868	2424	2310
Кормозбиральні комбайни	409	2739	2553
Ґрунтообробні машини	18762	17875	17013
Посівні та посадочні машини	4619	5107	4861
Машини для внесення добрив	1105	5958	5671
Машини для хімічного захисту рослин	2680	2554	2430

*Джерело: [1]

Для забезпечення ефективних умов розвитку інвестиційної діяльності у сфері оновлення техніко-технологічної бази аграрних підприємств повинна бути посилена роль держави в регулюванні виробничих економічних відносин і, перш за все, паритетності міжгалузевого товарообміну. Саме, через нееквівалентність в товарообміні сільського господарства з іншими галузями економіки аграрна сфера має низьку інвестиційну привабливість.

Ринковий механізм має бути доповнений методами державного регулювання непрямої дії, в тому числі підтримкою інноваційної діяльності, як основи технологічного оновлення агровиробництва.

Аналізом встановлено, що більшість галузей сільського господарства Харківської області мають відносно позитивну тенденцію росту показників рентабельності. Це свідчить про економічну ефективність діяльності в даному секторі економіки регіону, що значно поліпшує інвестиційну привабливість аграрного сектору економіки.

Проте подальшому ефективному техніко-технологічному розвитку сільського господарства регіону перешкоджають наступні фактори:

- низька продуктивність худоби і птиці, недостатня врожайність сільськогосподарських культур;
- диспаритет цін на продукцію сільського господарства та матеріально-технічні ресурси;
- хронічний брак фінансових та інвестиційних ресурсів;
- неефективність існуючих механізмів залучення інвестиційних

ресурсів у галузі сільського господарства.

Успішне формування інтенсивного типу економічного розвитку сільського господарства може базуватися на різних стратегіях (рис. 1).

Зазначимо, що розробка та впровадження ефективних механізмів інтенсифікаційного розвитку сільського господарства неможливі без розгляду та врахування особливостей управління даними процесами, у мов та чинників, що забезпечують успіх цієї діяльності.

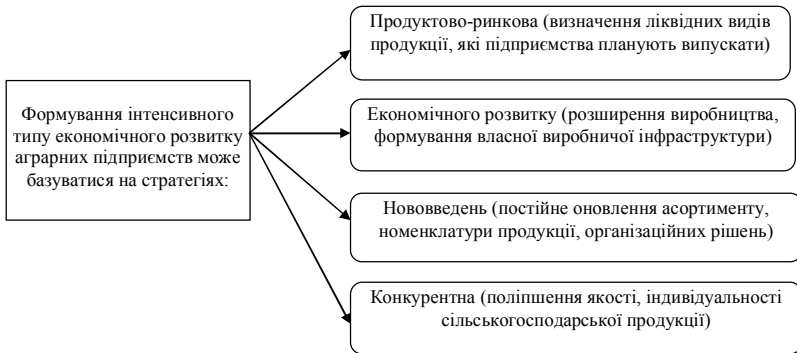

Рис. 1. Види стратегій формування інтенсивного типу економічного розвитку сільського господарства

Управління науково-технічними нововведеннями повинно охоплювати всі стадії процесу їх реалізації й передбачати комплекс заходів стратегічного планування розвитку підприємств та галузевих виробництв, планування конкретних нововведень, вибір найбільш ефективних розробок та проєктів на основі відповідних критеріїв і фінансових оцінок очікуваних результатів, наявних ресурсів й можливих втрат.

Економічна система належить до категорії складних, тому визначити її стан за допомогою простого порівняльного аналізу неможливо. Це зумовлено тим, що складові системи мають певні властивості: цілісність і подільність, наявність зв'язків, організація та інтегрованість, які характерні для системи в цілому, проте не властиві жодному з її елементів.

На нашу думку, для оцінки факторів, які впливають на ефективність інноваційного розвитку підприємств аграрної сфери, доцільним буде застосування адаптованого автором матричного

методу.

Матриця дає не тільки кількісне уявлення про кожний фактор, але й рівень його впливу, поділяючи відповідно на низький, середній і високий.

Важливими факторами серед наведених є необхідність залучення інвестиційних ресурсів, поліпшення матеріально-технічної бази, впровадження передових енерго- і ресурсоощадних технологій виробництва продукції рослинництва й тваринництва, впровадження науково обґрунтованих, екологічно безпечних систем ведення землеробства і тваринництва, використання високоврожайних сортів сільськогосподарських культур і високопродуктивних порід тварин, удосконалення форм власності і господарювання, організації праці і матеріального стимулювання (табл. 4). Проте імовірність здійснення багатьох факторів інтенсифікації залишається низькою та середньою.

Всі можливі напрями розв'язання проблеми потребують розробки стратегій, які повинні включати і фактори зовнішнього впливу.

Нова інноваційна стратегія не може здійснюватися шляхом відтворення старої політики розвитку сільського господарства. Основним завданням є розробка і запровадження (через програми, проекти, стратегії) нових мотиваційних механізмів інноваційного процесу, та інтенсифікації.

Потрібно враховувати економічний, національно-стратегічний, демографічний та інші аспекти реалізації інноваційних процесів в аграрному виробництві на основі кредитної, фінансової, агропродовольчої й інноваційної політики країни. Такий зв'язок здатний забезпечити відтворення інноваційного процесу, стимулювати технологічні нововведення і технічні зрушення, активізацію інвестиційної діяльності (рис. 2).

Для формування інтенсивного типу відтворення слід обов'язково враховувати, що кожен напрям інтенсифікації має граничну межу використання, нехтування якою може негативно впливати на агроекологічну систему.

У прогнозуванні типу економічного розвитку сільськогосподарського підприємства можна використати наявну залежність механізмів інтенсифікації та від ефективності використання виробничих ресурсів і на її основі встановити тип економічного розвитку сільськогосподарського підприємства з врахуванням прогнозних рівнів чинників виробництва.

Таблиця 4

**Двовимірна матриця факторів можливостей
щодо інтенсивного типу економічного розвитку
сільського господарства**

Фактор	Імовірність здійснення, 1-10 балів			Важливість впливу, 1-10 балів		
	(1-3)	(4-6)	(7-10)	(1-3)	(4-6)	(7-10)
1. Перспективи реформування аграрного сектору	+					+
2. Перспективи залучення інвестиційних ресурсів	+					+
3. Виробництво нових видів продукції, техніки, технологій		+				+
4. Комплексна механізація і автоматизація виробництва на основі нових систем машин		+			+	
5. Виникнення нових ринків збуту		+			+	
6. Впровадження передових енерго- і ресурсоощадних технологій виробництва продукції рослинництва й тваринництва		+				+
7. Подіпшення якості продукції		+			+	
8. Подіпшення матеріально- технічної бази		+				+
9. Поглиблення спеціалізації і формування оптимального рівня концентрації		+		+		
10. Можливість експорту продукції	+				+	
11. Новітні досягнення в селекції і насінництві, системі добрив, годівлі тварин, системі захисту рослин і тварин		+			+	
12. Впровадження науково обґрунтованих, екологічно безпечних систем ведення землеробства і тваринництва	+					+
13. Використання високоврожайних сортів сільськогосподарських культур і високопродуктивних порід тварин		+				+
14. Удосконалення форм власності і господарювання, організації праці і матеріального стимулювання	+					+
15. Формування високоефективних виробничих організаційних структур		+				+

** Джерело: удосконалено автором із застосуванням розробок [5]*

Але у сучасних умовах господарювання в розвитку сільськогосподарських підприємств має місце прогресуючий дефіцит фінансових ресурсів, тому нами пропонується вибір різних варіантів ресурсоощадних технологій виробництва основних видів продукції

рослинництва і тваринництва залежно від наявного ресурсного забезпечення сільськогосподарських підприємств. Це надасть змогу правильно розподілити виробничі ресурси між окремими видами продукції, вибрати тип технології залежно від наявного ресурсного забезпечення, що в кінцевому підсумку забезпечить ефективне використання виробничих ресурсів.

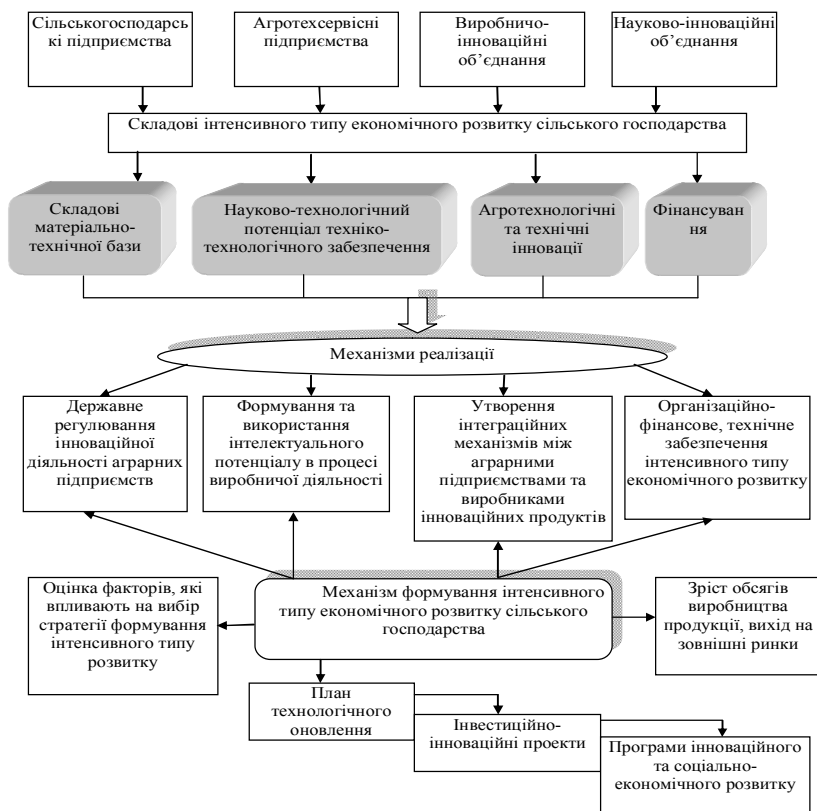

Рис. 2. Механізм формування інтенсивного типу економічного розвитку сільського господарства

Ефективність процесу відтворення, інтенсифікації галузей на рівні аграрних формувань значною мірою зумовлена не тільки додатковими вкладеннями ресурсів, а й створенням оптимальних організаційно-виробничих умов для їх реалізації, удосконаленням

виробництва та організації праці, підвищенням її продуктивності тощо.

У контексті нашого дослідження найбільший інтерес з точки зору диференціації критеріїв, характеристик і механізмів забезпечення інтенсивного розвитку складових матеріально-технічної бази сільського господарства області представляють рівні економічної відповідальності інвесторів, що здійснюють вливання інвестиційних ресурсів у рослинницькі, тваринницькі підприємства, що є сировинною базою харчової промисловості.

Висновки. Основними критеріями структурних перетворень у процесах реалізації механізмів формування інтенсивного типу економічного розвитку сільського господарства повинні бути: спеціалізація і концентрація виробництва до оптимальних розмірів, нові підходи до матеріально-технічного забезпечення, розвиток виробництва на інноваційній основі, диверсифікація виробництва.

Запровадження дієвих моделей внутрішньогосподарських економічних відносин передбачає вдосконалення системи матеріального стимулювання безпосередніх працівників-власників і підвищує їх відповідальність за кінцеві результати роботи, при цьому основні засоби виробництва мають конкретних власників і користувачів.

Література.

1. Стратегія сталого розвитку Харківської області до 2020 року [Електронний ресурс].

2. Організаційно-економічні та інституціональні засади трансформації в аграрній сфері України./ матеріали зборів керівників, спеціалістів та вчених-аграрників харківської області 28 березня 2011 року.

3. Офіційний сайт державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

4. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія / (Саблук П.Т., Шпикуляк О.Г., Кирило Л.І. та ін.) – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с.

5. Інноваційний розвиток агропромислового комплексу України: інформаційний посібник / [уклад. Р.І.Мала, В.В. Миронова, Н.В.Сремесва] – Донецьк: [Донецький обласний центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій], 2012. – 65 с.